

PHILIP E. TETLOCK
Berkeley Egyetem

A SZÖVEGEK ÉS AZ OLVASÓK INTEGRATÍV KOMPLEXITÁSA MINT AZ ESZTÉTIKAI ÉRTÉKEKELÉS KÖZVETÍTŐJE

A pszichológusok határozott szakmai előítéletrendszerrel közelítenek az irodalom kutatásához. Elméleti szempontból hajlanak a redukcionizmusra. Az esztétikai preferenciát megkísérlik az információfeldolgozó szerveződések (kognitív sémák) aktiválódásának, illetve a motivációs rendszereknek a keretében értelmezni. Ez utóbbin olyasmiket értenek, mint az optimális izgalmi szint fenntartása, vagy a megoldatlan személyes konfliktusok és szükségletek kielégítése alternatív utakon. Módszertani szempontból a pszichológusok az irodalmi élmény kvantifikációjára és tárgyiasítására töreksenek. Megkísérlik az esztétikai egészeket különböző dimenziókra felbontani, s az így kapott elvont változók vagy dimenziók mentén számértékeket, skála pontértékeket rendelnek például különböző novellákhoz. Céljuk a legtöbb esetben annak kimutatása, hogy a pszichés működés általános törvényszerűségei valóban segítségünkre lehetnek annak magyarázatában, hogy az emberek hogyan reagálnak az irodalomra. Egy kicsit szakszerűbben fogalmazva, céljuk az, hogy az irodalomra adott reakciókban található varianciáknak a lehető legnagyobb részét megmagyarázzák.

Pszichológusként én is osztom e szakmai előítéletek jó részét. A vizsgálat, amelyről a beszámolómm szól, meglehetősen jól illusztrálja ezen előítéletek működését. Most nem akarom megkérdőjelezni az esztétikai preferencia különböző meghatározóinak elkülönítésére és számszerűsítésére irányuló erőfeszítéseket. Sokkal mérsékeltebb, közvetlenebb és konvencionálisabb célom van: szeretnék egy olyan változó párt azonosítani — az egyik a szövegben, a másik az olvasóban lelhető fel —, melyek bonyodalmakat okoznak akkor, amikor a megítélők között nagyfokú egyetértést szeretnénk elérni a további szövegek értékelése során. Azt is meg akarom magyarázni, hogy ez a változó pár miért gyakorol sajátos hatást az esztétikai preferenciára.

Abból kell kiindulnunk, hogy ezen a területen a pszichológus kutatók kénytelenek nagy mértékben az emberi ítéletekre hagyatkozni. Kétségtelen, hogy vannak a szövegeknek olyan aspektusai, melyekre számítógépes tartalomelemző rendszerek alkalmazhatók, mint például a *General Inquirer* (Általános Kereső). A szavak és a szövegyüttjárások megszámlálása izgalmas betekintést nyújthat az irodalmi témákba s irányzatokba — mint azt Martindale és Keeley munkája is mutatja a jelen számban.

Amíg azonban a mesterséges intelligencia kutatásban nem lesz óriási áttörés, addig az irodalmi élménynek számos olyan aspektusa kimarad, melyeket nem lehet számítógépes módszerekkel megközelíteni (sőt, az irodalmi élménynek jó néhány olyan aspektusa is van, melyeket számítógépes módon logikailag lehetetlen valaha is megközelíteni, DREYFUS és DREYFUS, 1987). Nehéz tehát elképzelni, hogy így becsüljük meg a történetek nyomán keletkező érzelmi reakciókat, hogy ne kelljen olyan emberi megítélőkre támaszkodnunk, akik — legalábbis bizonyos fokokig — ismerik a történetben leírt események szociokulturális és történelmi összefüggésrendszerét. Az, hogy egy történet kivált-e valamilyen érzelmi reagálást — dühöt, együttérzést, örömet, unalmat — a redukálhatatlan emberi és a kontextushoz kötött fennálló megítélés függvénye. Emberi megítélők nélkül talán a novellák általános esztétikai értelmezését a legnehezebb elvégezni — mint például SIMONTON (1986) teszi. Az írók a legtöbb történetet végül is a humán közönséget szembe előtt tartva készítik, írják. Anélkül, hogy árnyalt elemzésre vállalkoznánk, annyi mindenképpen elmondható, hogy az irodalom emberi tevékenység, s ez az eltárgyasításnak megadja a határait.

Hová jutunk mindezzel? Nyilvánvaló, hogy továbbra is szükségünk van emberi megítélésre. Ahhoz, hogy különböző novellák több s talán legérdekesebb vonatkozását meg tudjuk mérni, olyan olvasók szubjektív megítélésére van szükségünk, akik a szöveginformációt kidolgozott s némileg idioszinkretikus ismereti rendszerekhez asszimilálják, mely rendszerek arra vonatkoznak, hogy milyenek az emberek közötti kapcsolatok, s milyenek kellene lenniök. Még csak meg sem játszhatjuk itt az objektivitást. Legfeljebb interszubjektivitásra törekedhetünk — arra, hogy adott történetekre adott jellemzésükben különböző emberek egyet fognak érteni egymással. Tény, hogy bizonyos mértékig a különböző emberek egyet is értenek. Az egyetértés foka azonban nem nagy mértékű. (Helson és Leigh 0,36-os median értéket kapott az egyetemista tanulók ítéletei közötti korrelációra. A tanulók olyan társas ítéleti dimenziókban értékelték amerikai és magyar novellákat, mint együttműködő-versengő, egyenlő-egyenlőtlen és társas-érzelmi-feladatorientált. Simonton pedig átlagos 0,28-as Spearman-féle rang korrelációkat kapott a különböző tanulók között, akiknek az volt a feladatuk, hogy ezeket a novellákat általános esztétikai vonzerejük alapján ítéljék meg.)

Következtethetünk egyszerűen arra, hogy felfogás dolga, hogy valaki félig üresnek vagy félig telinek látja-e az üveget. Lehet előrehaladni tökéletlen mérési skálákkal is. S ésszerű az is, ha törvényszerű kapcsolatokat keresünk olyan változók között, melyeknek nagy a hiba variabilitásuk. Van azonban egy másik lehetséges kutatási stratégia, mely ennek a komplementerje. A lényege az, hogy találjuk meg a megítélők közötti egyet-nem-értés pszichológiai forrásait. Miért van az, hogy az emberek eltérően reagálnak ugyanarra a történetre, s hasonló módon különböző történetekre? Ahelyett, hogy a megítélők közötti egyet-nem-értést mint módszertani terhet vagy enyhe szakmai kényelmetlenséget cipelnénk tovább magunkkal, miért ne kezelhetnénk úgy, mint egy önmagában vizsgálatra érdemes jelenséget? Ennek segítségével egyszerre juthatunk közelebb az irodalomra adott reagálások pszichológiai megalapozó folyamatainak megértéséhez, s növelhetjük a történetek tulajdonságainak mérésére használt skálák megbízhatóságát s prediktív erejét.

Vizsgálatomat ebből a szempontból kell felfogni, vagyis úgy tekinteni, mint próbálkozást arra, hogy hozzájáruljon az esztétikai preferenciával kapcsolatos elméletek-

hez s a történetek tulajdonságainak méréséhez egyaránt. A felhasznált megközelítést igen röviden össze lehet foglalni. A Berkeley Egyetem 20 alsóéves hallgatóját megkértük, hogy végezzék el ugyanazt a feladatot, amint SIMONTON (1980) kísérleti személyei egyszer már megtettek, nevezetesen: hogy rangsoroljanak 18 magyar és 18 amerikai novellát abból a szempontból, mennyire tetszenek azok nekik. Az 1-es pontszám a legkedvezőbb, a 18-as pedig a legkedvezőtlenebb megítélést jelentette. A megítélőket négy csoportba soroltuk. Először, a diákok fele magyar, fele pedig amerikai novellákat ítélt meg, ezenkívül azonban két csoportra osztottuk őket abból a szempontból is, hogy milyen pontértékeket értek el a kognitív stílus egy olyan mércéjén (a bekezdést kiegészítő próbában), amely azt mutatja, milyen egyéni különbségek határozhatók meg akkor, ha a társadalmi eseményeket kétértékű kategóriába soroljuk be. Így 5–5 megítélőből álló négy csoportunk volt: alacsony és magas integratív komplexitású megítélők, akik magyar, illetve amerikai novellákat ítélték meg.

Az egyik kiinduló feltevésünk az volt, hogy a hasonló kognitív stílusú megítélők közötti egyetértés nagyobb lesz. Második hipotézisünk: hogy e csoporton belül a megítélők közötti egyetértés két különböző tendenciából fog előállni. Egyrészt az alacsony integratív komplexitású megítélőket olyan történetek vonzzák, melyek az eseményeket vagy a főszereplők motívumait egyszerű, az értékelés szempontjából következetes módon mutatják be (vagyis van egy tisztán jó fiú és egy tisztán rossz fiú a történetben), s a többdimenziójú, értékelési szempontból következetlen eseményeket vagy jellemeket felvonultató novellákat zavarosnak fogják tartani. Másrészt, a magas integratív komplexitású megítélők éppen ellentétes preferenciákat fognak mutatni, az egyszerű motivációjú novellákat nyilvánvalónak s érdektelennek fogják tartani, a többdimenziós motivációs portrékat viszont izgalmasnak és gazdagnak. Ezt a várakozást a kognitív szerveződés megfelelésének téziseként fogom emlegetni, mivel arra helyezi a hangsúlyt, hogy hasonlóság van az olvasó és a szöveg kognitív struktúrái között (az előbbi úgynevezett kiegészítési próbával, az utóbbit pedig a novellákban szereplő jellemek és események kódolásán keresztül mérjük).

A kognitív struktúraileszkedési hipotézis meglehetősen összhangban van Berlyne elméletével az esztétikai preferenciáról. BERLYNE (1971) meglehetősen nagy kísérleti anyagot tekintett át arról, hogy az emberek általában olyan esztétikai ingereket preferálnak, melyek izgalmi potenciálja közepes, míg az alacsony és a magas izgalmat kiváltó ingereket unalmasnak, zavarosnak és/vagy kellemetlennek értékelik. Feltételezve, hogy a komplexebb esemény – vagy jellemléírásokat tartalmazó történetek izgalmi potenciálja nagyobb (vagyis több új és szokatlan gondolat és gondolat-együttjárás van bennük, a kétértelműség és a disszonancia nagyobb tűrését kívánják meg), s feltételezve, hogy az integratív szempontból komplex személyek optimális izgalmi potenciál pontjai magasabbak, mint a kevésbé komplex személyekéi (ez az elvárás összhangban lenne azokkal a kísérleti eredményekkel, melyek a stressznek diszpozíciós szempontból egyszerű, illetve bonyolult egyének információfeldolgozási stílusára gyakorolt hatásával kapcsolatosak, STREUFERT és STREUFERT, 1978). Mindezt elfogadva a kognitív struktúraileszkedési hipotézis Berlyne általánosabb megfogalmazásának sajátos eseteként kezelhető.

Vizsgálatomban az adatgyűjtésnek két fő aspektusa volt: meg kellett ítélni olvasóink — megítélőink — kognitív struktúráit (s az olvasóknak a történetekre adott reakcióit), s a 18 magyar és 18 amerikai novella kognitív szerkezetét.

Egy bevett eljárást, a Bekezdés Kiegészítési Próbát használtuk arra, hogy olvasóinknál megítéljük az integratív komplexitásban meglévő egyéni különbségeket. A vizsgálatban a Berkeley Egyetem alsóbb éves hallgatói vettek részt, tantárgyi követelményként vagy fizetségért. Az említett próbát számos összefüggésben sikeresen alkalmazták, s kiderült róla, hogy konstrukciós validitása meglehetősen nagy. (Áttekintésre lásd SCHRODER és STREUFERT, 1967; STREUFERT és STREUFERT, 1978; TETLOCK és SUEDELFELD, 1987.) A személyek hat olyan mondattöredékekkel találkoznak, melyek a tekintéllyel, a kétértelműséggel és a konfliktussal szembesítik őket. Olyan mondattöredékekre kell itt gondolni, mint: *szabályok..., ha kétségeim vannak..., ha bíráltnak...* A személyek feladata az, hogy mindegyik mondatot egészítsék ki, s folytassák legalább két további mondattal a szöveget. Az így kapott bekezdéseket azután az integratív komplexitás kódrendszerben járatos megítélők elemzik. Mindegyik bekezdésre 8 perc áll a személyek rendelkezésére.

A bekezdések integratív komplexitását hét fokú skálán ítélik meg, a tartalomra és a szerkezeti elemzésre vonatkozó részletes támpontok alapján (vö. TETLOCK és HANNUM, 1984, a kódolási utasításra; TETLOCK, 1985, 1986a, 1986b, a kódolási rendszer más alkalmazásaira). A kódolási utasítás az integratív komplexitást két szerkezeti változó szempontjából fogalmazza meg: az egyik a differenciáció (tendencia nagyszámú, értékelési szempontból következtelen megítélési dimenzió alkalmazására, események vagy személyek észlelése során), s a másik pedig az integráció (tendencia a különböző dimenziók közötti kapcsolatok átlátására). Mindebből az következik, hogy a differenciáció az integrációnak szükséges, de nem elégséges feltétele.

Az alábbiakban négy példát adok a Bekezdés Kiegészítési Próbára adott válaszokból, melyek mind a fogalmi differenciáció, mind az integráció szerint eltérnek egymástól. 1-es pontértéket kapnak a differenciálatlan kijelentések, azok, melyekből hiányzik az események alternatív távlatainak tudatosítása, s melyek merev szabályokra támaszkodnak a döntések során. Például:

Szabályokat azért hoznak létre, nehogy a társadalom teljes anarchiába és zűrzavarba torkollikon. A törvény érvényesülését biztosító intézmények biztosítják, hogy az emberek kövessék a szabályokat. Ha az emberek nem a szabályoknak megfelelően irányítják viselkedésüket, büntetésben részesülnek. Sosem volt olyan társadalom, mely fennmaradt volna szabályok, s a szabályok mögött álló valamilyen büntetési formák nélkül.

A 3-as pontértékek közepes, illetve magas differenciációt mutatnak, de alacsony integrációt, vagyis azt, hogy a személy tudatában van a problémák alternatív megközelítéseinek, de nem ismeri fel a nézőpontok közti kapcsolatokat. Például:

A szabályoknak van pozitív és negatív oldaluk. A pozitív oldalon a szabályoknak döntő jelentőségük van a társadalmi rend és kohézió fenntartásában. A negatív oldalon viszont a szabályok erősen korlátozók lehetnek, s megakadályozhatják, hogy az emberek önállóan gondolkodjanak.

Az 5-ös pontértékek közepes, illetve magas differenciációt, és közepes integrációt tükröznek (vagyis az elkülönített perspektívák integrálására hivatott összehasonlító szabályok kialakítását). Például:

A társadalom jó működéséhez szükség van szabályokra. Egy rossz szabály vagy törvény követése bizonyos körülmények közt azonban rosszabb lehet, mint az engedetlenség. A rossz szabályoknak való engedelmisség tovább erősíti a rossz szabályokat. A viselkedésünket irányító szabályokat ezért állandóan felül kell vizsgálnunk, s ha szükséges, át is kell alakítanunk, hogy a változó világnak megfeleljenek.

A 7-es pontérték magas differenciációt és magas integrációt tükröz, vagyis az elkülönített perspektívák integrációját szolgáló összetett összehasonlító szabályok kialakítását. Például:

A szabályok az egyik olyan mechanizmust adják, melyek segítségével az emberek társas kapcsolataikat irányítják. A szabályoknak különböző embercsoportoknál különböző funkciójuk van. Néha eszközök mások elnyomására; néha eszközök a rend fenntartására. A szabályok által betöltött funkciók idővel változhatnak, változnak is. A szabályok a társadalmat alkotó

egyének közti állandó kapcsolatok termékei. Mint ilyenek a szabályokat az egyének s az egyének hovatarozását jellemző társadalmi rendszerek változó szükségletei alakítják.

A 2-es, 4-es és 6-os pontértékek az egymás utáni szintek közötti átmeneti fokozatokat képviselik, például a rejtett differenciációt és az integrációt.

Az integratív komplexitással kapcsolatos kódrendszer két jellemzőjét kell itt kiemelni. Először is megfelelő gyakorlás (két vagy három heti gyakorlás) után a kódolók nagy megbízhatósággal képesek kódolni a verbális válaszokat az integratív komplexitás szempontjából (a lineáris korrelációs együttható 0,85 és 0,95 megítélései között). Másrészt, a komplexitás kódolási rendszere a kifejtett hiedelmeknek kognitív szerkezetére, s nem a tartalmára összpontosít, valamilyen sajátos életbölcsest vagy életelvet sem preferál. Sokféle társadalmi és politikai álláspontot képviselhet valaki egyszerű vagy komplex.

Mind a húsz olvasó kitöltötte a Bekezdés Kiegészítési Próbát, s a komplexitás pontértékek mediánjánál elvágyva soroltuk be őket alacsony vagy magas integratív komplexitásúnak. (Az alacsony komplexitású csoportban a komplexitás pontértéke 1,6 volt, a magas komplexitású csoportban pedig 3,1 — ami meglehetősen nagy eltérés ilyen kis mintánál, illetve akkor, ha tekintetbe vesszük azt, hogy megfigyelések szerint az integratív komplexitás pontértékei a skála felső vége felé tolódtak el.)

Az olvasóktól azt is kértük, hogy végezzék el a Simonton-féle esztétikai preferencia megítélési feladatot, melynek során a 18 amerikai vagy magyar novellát abból a szempontból kellett megítélni, hogy mennyire tetszett az nekik (az 1-es pontértéktől, ami a legjobban tetszett, a 18-asig, ami a legkevésbé). Azt is kértük az olvasóktól, hogy 7 fokú skálák rövid listáján ítélik meg mindegyik történetet annak alapján, hogy milyennek látták a következő dimenziókban: unalmas, érdekes, zavaros, könnyen követhető, kreatív, humoros, kellemes, kellemetlen, izgalmas, lapos, értelmes, újszerű, ismerős, egyedi és közhelyszerű.

Az olvasók integratív komplexitásának megítélése mellett az amerikai és magyar novellák integratív komplexitását is megítéltük. A vizsgálat felépítésében tehát szokatlan módszertani szimmetria szerepelt: ugyanazt a kódolási rendszert használtuk az olvasók hajlamainak, s az olvasók által megítélt szövegeknek a besorolására. Irányításom mellett két gyakorlott komplexitás kódoló (ugyanazon személyek, akik a Bekezdés Kiegészítési Próbát kódolták) a 36 amerikai és magyar novellából véletlenszerűen kiválasztott, 10 bekezdésnyi-méretű (mindegyik esetben 50-150 szavas) részletet. Feladatuk az volt, hogy minden így kiválasztott bekezdést ítélik meg az integratív komplexitás szempontjából.

A kiválasztott bekezdések jelentős részét (kb. 25%-át) megítélőink pontozhatatlannak tartották, mivel azok túl leíró jellegűek, túlzottan az ingerekhez kötődőek voltak tartalmukban. Ahhoz, hogy egy bekezdés integratív komplexitás szempontjából megítélhető legyen, túl kellett lépnie az adott információn, s értelmezéseket kellett ajánlania, azt, hogy miért úgy vannak a dolgok ahogy vannak, s nem pusztán beszámolni azokról. Így például nem ítélték meg az olyan bekezdéseket, melyek egy szereplőnek pusztán fizikai leírását tartalmazták (például „Miss Amelia sötét hajú magas asszony volt, férfias csontozattal és izmokkal. Haja rövidre volt vágva s hátra fésülve”...), annak ellenére, hogy a leírás lehetett részletes vagy megjelenítő erejű, s tele lehetett olyan sugallatokkal, melyek a hős későbbi magatartására fényt vetnek. Az interaktív komplexitás szempontjából megítélt bekezdések azonosították annak lehetséges okait vagy indokait, hogy miért viselkedtek úgy a szereplők ahogy viselkedtek (motívum tulajdonítás), kiemelték az események mintázatát vagy a közöttük lévő kapcsolatokat, bemutatták, hogy különböző emberek mennyire hasonlóan vagy eltérően látják a világot, feszültségeket írtak le a szereplők célja és érzelmei között és így tovább.

Az előzetes elemzés céljaira a mediánnál kettévágtuk mind az amerikai mind a magyar novellák csoportját, s így mindkét 18-as novella csoportban egy alacsony és egy magas integratív komplexitású alcsoportot kaptunk. Az amerikai novelláknál az alacsony és magas komplexitásúak átlag pontértéke 2,3 és 3,7 volt; a magyar novelláknál pedig 2,2 és 3,6. Említésre méltó, hogy nem voltak szignifikáns eltérések a magyar és amerikai novellák integratív komplexitásában. (1. táblázat)

A novellák átlagos integratív komplexitása

Cím/Szerző *MK = magas komplexitás* *AK = alacsony komplexitás* Átlagos komplexitás

Amerikai novellák

1. A szomorú kávéház balladája (Carson McCullers)	2,8	(MK)
2. A sorsolás (Shirley Jackson)	1,4	(AK)
3. Előnyös helyzet (James Thurber)	1,4	(AK)
4. Mondd, mennyi ideje már (James Baldwin)	3,8	(MK)
5. Az elveszett Phoebe	4,0	(HC)
6. 1999 február: Ylla (Ray Bradbury)	1,2	(AK)
7. A túlélők (Elsie Singmaster)	1,4	(AK)
8. Népvezér (John Steinbeck)	1,4	(AK)
9. A mexikói lány (Jack Kerouac)	3,4	(MK)
10. Az öregember (Ernest Hemingway)	1,8	(AK)
11. A vidéki férj (John Cheever)	4,2	(MK)
12. Hova mész, honnan jössz? (Joyce Carol Oates)	1,6	(AK)
13. Az isten hatalma és a tanítónő (Sherwood Anderson)	2,4	(MK)
14. Galambtollak (John Updike)	3,1	(MK)
15. Kettős születésnap (Willa Cather)	3,6	(MK)
16. Az elveszett kisfiú (Ring Lardner)	2,2	(MK)
17. Lengő trapézon az ifjú vitéz (William Saroyan)	1,8	(AK)
18. Túl sok ember (Erskine Caldwell)	1,8	(AK)

Magyar novellák

1. A cirkusz (Karinthy Frigyes)	3,2	(MK)
2. Bakaruhában (Hunyadi Sándor)	4,5	(MK)
3. Konyhafal (Mándy Iván)	1,4	(AK)
4. Omlette à Woburn (Kosztolányi Dezső)	2,4	(MK)
5. Konstantin úrfi fiatalsága (Füst Milán)	2,2	(MK)
6. A parancs (Illés Endre)	2,6	(MK)
7. A kamasz meg az asszony (Kamondy László)	1,6	(AK)
8. Hírnök Árpád (Tamási Áron)	1,6	(AK)
9. Jaj de magas az ég! (Cseres Tibor)	1,9	(MK)
10. Sámson és Delila (Illés Béla)	1,8	(AK)
11. Barbárok (Móricz Zsigmond)	1,7	(AK)
12. Nácik (Sánta Ferenc)	1,2	(AK)
13. Harmónium (Pap Károly)	2,4	(MK)
14. Ne ölj! (Rideg Sándor)	1,8	(AK)
15. Január (Nagy Lajos)	1,4	(AK)

16. Egy csirke meg egy asszony (Bródy Sándor)	1,7	(AK)
17. Muzsikuskok (Csáth Géza)	2,0	(MK)
18. A szökevény (Sarkadi Imre)	2,4	(MK)

Eredmények

Az eredmények általánosságban alátámasztják a kognitív struktúrailleszkedés hipotézisét. Az adatoknak különösen három vonatkozása kiugró.

Először is az azonos kognitív strukturális besorolás alá tartozó megítélők (magas vagy alacsony integratív komplexitásúak csoportja) csoporton belüli átlagos Spearman-féle rang-korrelációja jelentősen magasabb volt ($\rho = 0,41$), mint a kognitív strukturális besorolások szempontjából keresztezve végzett rang korreláció ($\rho = 0,21$). Ráadásul ez igaz volt mind az amerikai, mind a magyar novellákra. Kétségtelen, hogy a hasonló integratív komplexitású szintet mutató megítélők sokkal inkább egyetértenek a történetek esztétikai megítélésében, mint a különböző integratív komplexitású megítélők. Érdemes azt is kiemelni, hogy ha kiszámítjuk a megítélők közötti össz-átlagos egyetértést (kombinálva az integrativitás szempontjából egyszerű, illetve komplex megítélők adatait), olyan becslést kapunk a megítélők közötti egyetértésre, mely meglepően emlékeztet Simonton adatára (a mi becslésünk $\rho = 0,30$, Simontoné $\rho = 0,28$ volt).

Másik érdekes eredményünk az, hogy az integratív szempontból egyszerű megítélők kevésbé pozitívnak tartották a komplex esemény- vagy hős-leírást tartalmazó novellákat, mint az integratív szempontból komplex megítélők (a rangsor átlagban 11,1 versus 8,5, s a különbség statisztikailag szignifikáns, $t(18) = 2,34$, $p < 0,05$). Megfigyelhető volt az a tendencia is, hogy a kognitív szempontból egyszerű megítélők a bonyolult történeteket kevésbé tartják pozitívnak, mint az egyszerűeket (az átlagos rangszámok 11,9 versus 6,1, egymintás $t(8) = 2,01$, $p < 0,05$).

Harmadik eredményünk szerint az adatok érdekes aszimmetriát mutatnak. Míg az integratív szempontból egyszerű megítélők jellegzetesen preferálták az egyszerű novellákat, az integratív szempontból komplex megítélők nem preferálták erőteljesen a komplex novellákat. A komplex megítélők nagyjából azonos átlagos rangszámot adtak az egyszerű, illetve bonyolult novellákban (rangszám átlag = 9,5, versus 8,5, egymintás $t < 1$, nem szignifikáns). Bár a komplex megítélők tendenciát mutatnak arra, hogy az egyszerűbb történeteket kevésbé méltányolják mint az egyszerű megítélők (rangszám átlagok 9,5, versus 6,1, $t(18) = 1,86$ $p < 0,10$), ez az utóbbi eredmény főleg azt a korábban már említett tendenciát tükrözi, hogy az egyszerű megítélők polarizálják az egyszerű, illetve a bonyolult történetek értékelését (felértékelik az egyszerű, s leértékelik a komplex novellákat).

Az, hogy az olvasók hogyan reagálnak egy történetre, esetünkben egy novellára, az részben annak függvénye, hogy milyen illeszkedés van az olvasó és a szöveg kognitív struktúrái között. Ennek az eredménynek mind módszertani, mind elméleti sugallatai vannak. Módszertani szempontból az eredmények arra utalnak, hogy ha a kutatók az általános esztétikai vonzerő mércéjét szeretnék megkapni, akkor mutatóik megbízhatóságát növelheti, ha tekintettel vannak azoknak az emberi megítélőknek a kognitív stílusára, akikre támaszkodnak. Azokban az esetekben, amelyekben az egyszerű, illetve komplex olvasói megítélések élesen eltérnek egymástól (vagyis ahol ezek nem korrelálnak vagy egyenesen negatív korrelációt mutatnak), hasznos lehet, ha a kutató az általános vonzerő mutatóját felbontja a vonzerő közönségtől függő mutatóira. Ezt a megközelítést persze nyilván alkalmazni lehet minden egyéni különbséggel összefüggő moderátor változóra, nemcsak az integratív komplexitásra.

Elméleti szempontból az adatok jól illeszkednek Berlyne izgalmi potenciál elméletéhez. Az egyszerű megítélők nem élvezték a komplex eseményeket vagy szereplőket tartalmazó novellákat, s jelentősen alacsonyabb pontértéket adtak nekik, mint a strukturálisan egyszerűbb novelláknak. A komplex megítélőknél nem lépett fel hasonló hatás. Nem használtuk persze az összes lehetséges mércét, melyek szükségesek lennének annak vizsgálatára, hogy a komplex történetek azért voltak kevésbé vonzóak az egyszerű olvasók számára, mert „optimum feletti izgalmi potenciáljuk volt”. Bizonyára vannak más magyarázatok is, s elvileg nem is túl nehéz ilyeneket kialakítani. (Mint az integratív szempontból egyszerű és komplex olvasók; mind a strukturális szempontból egyszerűbb, illetve komplex novellák számos egyéb szempontból is eltérnek; vagyis az adatokat jó néhány nem mért interakció is magyarázhatja az olvasók és a szövegek között. Ezzel a megszorítással együtt azonban meggyőző intuitív alapunk van annak gyanítására, hogy esetünkben Berlyne elméletének valamely változata a legkézenfekvőbb magyarázat. Azok az egyének, akik szokványosan elkerülik a kétértelműséget s tagadják, hogy a világot másképp is lehet tekinteni, feltehetően zavart élnek át vagy rossz érzéseik vannak, ha olyan novellákat olvasnak, melyekben emberek és események több dimenziós, értékelési szempontból következetlen vagy nem elég határozott leírása szerepel. Nem arról van szó, hogy ezek az egyének *képtelenek* lennének komplex információs mintázatok feldolgozására; pusztán arról, hogy a komplex információfeldolgozás nem *preferált* vagy *jellegetes* közelítési módjuk a társas világhoz – legyen az valódi, vagy képzeleti formában adva. Ezzel szemben az integratív szempontból komplex olvasók jobban hozzá vannak szokva s otthonosabban mozognak abban a helyzetben, amikor bizonytalanságot, ellentmondásokat vagy az események több lehetséges értelmezését kell feldolgozniuk. Ezek a személyek a komplexitást kevésbé tartják taszítóknak, egyes esetekben nagyon vonzóknak érzik. Röviden tehát, az eredményeket jól magyarázni lehet az optimális izgalmi potenciál elmélet keretében, ha az integratív komplexitást annak korrelátumaként kezeljük, hogy hol van a görbe hajlaspontja.

(Pléh Csaba fordítása)

- BERLYNE, D. E., 1971, *Aesthetics and Psychobiology*, Appleton-Century-Crofts, New York.
- DREYFUS, H. L. and DREYFUS, S. E., 1987, *Mind over Machine*, Free Press, New York.
- HELSON, R. and LEIGH, J., 1986, *The patterning of psychological orientation and social interaction in Hungarian and American short stories*, Paper presented at the Hungarian-American Conference on the Social Psychology of Literature, San Francisco. (Magyarul: A pszichológiai irányulás és a társas interakciók mintázata magyar és amerikai novellákban, *Pszichológia*, 1986, 4, 511–532.)
- SCHRODER, H. D. M. and STREUFERT, S., 1967, *Human Information Processing*, Holt, Rinehart and Winston, New York.
- SIMONTON, D. K., 1986, *Aesthetic success in 36 Hungarian and American short stories*, Paper presented at the Hungarian-American Conference on the Social Psychology of Literature, San Francisco. (Magyarul: Harminchat magyar és amerikai novella esztétikai sikeressége, *Pszichológia*, 1986, 4, 533–540.)
- STREUFERT, S. and STREUFERT, S. 1978, *Behavior in the Complex Environment*. Winston and Sons, Washington, D. C.
- TETLOCK, P. E. and HANNUM, K., 1984, *Integrative complexity coding manual*, Unpublished, manuscript, University of California, Berkeley.
- TETLOCK, P. E., 1985, Integrative complexity of American and Soviet policy rhetoric: A time-series analysis, *Journal of Personality and Social Psychology: Interpersonal Relations and Group Processes*, 49, 1565–1585.
- TETLOCK, P. E., 1986, A value pluralism model of ideological reasoning, *Journal of Personality and Social Psychology: Personality Processes and Individual Differences*, 50, 819–827.
- TETLOCK, P. E., 1986, Integrative complexity of policy reasoning, In: KRAUS, S. and PERLOFF, R. (eds), *Mass Media and Political Thought*, Beverly Hills, Sage.
- TETLOCK, P. E., SUEDELFELD, P., 1987, Integrative complexity coding of political explanations, In: ANTAKI, C. (ed.), *Lay Explanation*, Beverly Hills, Sage.

PHILIP E. TETLOCK

INTEGRATIVE COMPLEXITY OF TEXT AND OF READER AS MODERATORS OF AESTHETIC EVALUATIONS

What appears to be a nuisance variable or methodological artifact from one perspective can be a substantively interesting phenomenon from another. Although some degree of interrater agreement can be obtained in the aesthetic evaluations of the Hungarian and American short stories under investigation here, a good deal of disagreement remains (e.g. Helson & Leigh, 1986; Simonton, 1986). The current study shows that this disagreement can be at least partly explained as the result of systematic individual differences in cognitive style among raters. Drawing on Berlyne's (1971) arousal potential theory of aesthetic preference and on personality research on cognitive style, I argue that persons who are intolerant of ambiguity and prone to use simple cognitive rules in social perception tend to prefer stories with simple causal structures (e.g. there are clear „good guys” or „bad guys”, characters act out evaluatively consistent motives). By contrast, persons who are tolerant of ambiguity and prone to use complex cognitive rules in social perception are more likely to assign favorable evaluations to stories with complex cause structures (e.g. the interpersonal world cannot be neatly divided into good versus bad categories, characters act out many, often contradictory or difficult-to-specify motives, key events are open to multiple interpretations). I report preliminary results that support this cognitive structure matching hypothesis.